

مبانی فکری شکل‌گیری مکان تعاملات اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی

احد نژاد ابراهیمی^{۱*}، مینوقره‌بگلو^۲، امیرحسین فرشچیان^۳

۱. استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۲. استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۳. دانشجوی دکتری دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۴/۲۶، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۱۰/۴)

چکیده

مسئله تعامل اجتماعی در اندیشه غربی، به مکان‌های جمعی در جامعه وابسته است و دلیل توجه به مکان‌های شهری - جمعی از جمله خیابان‌ها، مراکز عمومی، میدان‌ها و دیگر موارد شهری - معماری، نشأت یافته از این مبانی است. تعریف تعامل اجتماعی در معماری غربی همگام با مکان جمعی شهری بوده و موجب شکل‌گیری نگرش‌های متفاوت در ایجاد این مکان‌ها و معماری آنها در مطالعه تطبیقی با اندیشه اسلامی شده است. یافتن مبانی فکری مفهوم تعامل اجتماعی در اندیشه اسلامی و نوع ویژگی‌های این مکان معماری، هدف اصلی این پژوهش است. نوع نگرش در این بحث واکاوی اساسی بحث تعامل اجتماعی از منظر فلسفه اسلامی و یافتن پاسخ این پرسش است که مبانی فکری محققان و اندیشمندان جامعه اسلامی در خصوص تعامل اجتماعی متأثر از چه چیزی بوده و در نهایت مبانی فکری شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اسلام چیست. این تحقیق از نوع پژوهش‌های بنیادی - نظری است که به روش استنادی و استدلال منطقی پژوهش شده است. درک و تفهیم ارزش‌ها و مفاهیم برآمده از اندیشه اسلامی و رسیدن و استنباط اصولی که در نهایت عمل رفتاری را به همراه دارد، در خصوص مبانی نظری مکان تعامل اجتماعی از یافته‌های اساسی این تحقیق با توجه به اصول و نصاب موجود در منابع مطالعاتی اسلامی و اندیشه دانشمندان و محققان حوزه اندیشه اسلامی است. در ابتدا ارزش‌های معرفی و شناسایی شده توسط فرد و جامعه مقبول واقع گردیده و سپس از ناحیه نصاب و اصول دینی با توجه به نوع رایحه زندگی متصل به مؤلفه‌های دینی در اجتماع، سنجیده و اصول‌یابی شده و سرانجام با توجه به مُحَرَز شدن این اصول به عنوان رفتاری عملی از جانب همان فرد و جامعه احراز می‌گردد. خانه و خانواده در مفهوم معماری اسلامی آغازگر تعامل اجتماعی است که در پرتو آن می‌توان به جامعه صالح که غایت آن مکان تعامل اجتماع است، رسید. این موضوعات در مکان معماری به واسطه فضاسازی‌های داخلی، مرکزیت قرار دادن فعالیت‌های خانواده در فضای اصلی و روابط و اختصاص دادن فضاهای گردش - حرکتی با توجه به برخورد‌های چهره به چهره قوی امکان‌پذیر می‌باشد که نمونه‌هایی از عمل به ویژگی‌های برآمده از اندیشه اسلامی در تعامل اجتماعی می‌باشند.

واژگان کلیدی

اندیشه اسلامی، تعامل اجتماعی، مکان.

* نویسنده مسئول مکاتبات: E-mail: ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

مقدمه

توسعه اجتماع از منظر اندیشه اسلامی است. متفکرین غربی تعاریف خود از تعامل اجتماعی را در گستره جامعه و سعی خود را بر حفظ جامعه و تشکل‌های وابسته به آن متمرکز نموده‌اند؛ در این میان نقش موضوعات هویتی، فرهنگی و مذهبی مؤثر هر منطقه در تعامل اجتماعی قابل تأمل است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در پژوهش حاضر مفهوم تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی مورد تحلیل قرار گرفته است تا مشخص گردد مبانی فکری شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی چیست و ویژگی‌ها و مراتب آن چگونه در مکان‌ها به منصه‌ی ظهور می‌رسند.

«مؤمنین با هم یک حقیقت را تشکیل می‌دهند» و راهکار این موضوع یعنی رسیدن به امت واحد در گرو روابط اجتماعی حسنه و اصلح است. ایشان جامعه‌ی اسلامی را سرشار از روابط اجتماعی افراد با هم تعریف نموده و خلق خوش، امر به معروف، دلسوز مؤمنان بودن، ایمان و تقوی و همچنین ایجاد فضاهای باز و گشاده و نشاط‌آور برای مسلمانان جامعه را از جمله عوامل دخیل در این موضوع و مؤثر بر شخصیت مؤمنان دارای روابط اجتماعی معرفی نموده‌اند. بهزاد وثیق (۱۳۸۹) در تحقیق خود تلاش نموده است بخشی از مفاهیم مترتب بر موضوعیت مکان، چرایی و شاخصه‌های آن را بر اساس متون اسلامی و بالأخص قرآن کریم، بررسی و معیارهای اساسی در این خصوص را عنوان نماید. ایشان به واسطه بررسی مفهوم مکان و شاخصه‌هایی چون شخصیت، هویت و معنای مکانی و مقایسه آن با ساخته‌های معماری اسلامی، شاکله‌ای ذهنی از مکان منتج شده از اندیشه‌های اسلامی را ارائه می‌نماید. اساسی‌ترین یافته‌ها در این نگارش معیارهایی است که مکان را منتج شده از اندیشه‌های اسلام می‌دانند. این معیارها عبارت‌اند از: پرهیز از تکاثر، قداست بخشی به مکان، بهره‌گیری از مفاهیمی چون عدالت و مساوات.

۲- سؤال و روش تحقیق

پس از طرح موضوع و روشن ساختن دیدگاه اندیشه اسلامی

مفهوم تعامل اجتماعی^۱ در حوزه اجتماع به صورت ناملموس و به‌گونه‌ای منسجم به عنوان ارتباط‌دهنده افراد اجتماع تعریف می‌شود. نقش مؤثر تعامل اجتماعی در ساختار روابط بین افراد اجتماع با توجه به طراحی مکان معماری امری اثبات شده است که کارکرد آن تسهیل دستیابی به نتایج سودمندی همچون همکاری در نیل به منفعت عمومی-کنش جمعی و نتایج آن گسترش مشارکت، اعتماد و انسجام در جامعه و افزایش روابط بین افراد و گروه‌ها است. رسیدن به تعریف مناسب از تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی و تلفیق آن با دانش معماری در جهت یافتن این ویژگی‌ها، مناسب‌ترین راهکار در خصوص استفاده از این معقولات در رشد و

۱- پیشینه تحقیق

علی‌رغم پژوهش‌های گسترده در زمینه‌ی مفهوم تعامل اجتماعی و بازخوردهای آن در معماری بر اساس مبانی فلسفه غرب و تا حدودی اندیشه اسلامی، تاکنون تحلیل جامعی به‌صورت بنیادین از منظر اندیشه اسلامی و تجلی مبانی فکری برآمده از آن در معماری این نوع مکان انجام نیافته است. بهزادفر (۱۳۹۲) در خصوص نوع روابط شهری و نحوه شکل‌گیری و تقویت آن، این موضوع را اثبات می‌نماید که ویژگی‌های فردی تأثیر مثبتی بر تعامل اجتماعی داشته و محیط فیزیکی به‌عنوان بستر شکل‌گیری روابط ساده و پیچیده اجتماعی، نقش بسیار فعالی در این موضوع ایفا می‌نماید. دانشگرمقدم (۱۳۹۰) شیوه زندگی و ارزش‌ها و هنجارهای جاری آن را بر کیفیت تعامل کاربران و محیط ساخته‌شده تأثیرگذار دانسته و یکی از مهمترین عوامل تقویت این موضوع را توجه به اصول ادراک طبیعت در فضای معماری می‌داند. محمد ارکون^۲ (۱۳۸۸) در نوشتار خود تحت عنوان «اسلام، فرد و جامعه» با بررسی آیات قرآن و تاریخ معماری کشورهای اسلامی، اندیشه اسلامی را در خصوص جامعه و ارتباط افراد با آن بررسی نموده و این موضوع را ارائه می‌دهد که اندیشه‌های اسلامی از جمله فرمان‌ها و نصایح قرآن حکیم، توجه خاص و دیدی جامع‌نگر به موضوع جامعه و حضور افراد در آن دارد.

جواد آملی (۱۳۹۱) بر این مفهوم تأکید می‌ورزد که

در جامعه‌شناسی، اصول‌شناسی و ارتباط آنها با معماری، هدف ارائه چارچوب اصلی ویژگی‌های مکان تعامل اجتماعی بر اساس اندیشه اسلامی است که چگونگی تحقق تعامل اجتماعی و پایگاه‌های اصلی شکل‌گیری آن با توجه به مکان‌های معماری موجود، مورد پژوهش قرار می‌گیرد. با توجه به موضوعات مطرح‌شده، نویسندگان در پی پاسخگویی به این سؤالات هستند که: مبانی فکری اندیشه اسلامی در خصوص تعامل اجتماعی چگونه می‌تواند در مکان‌ها متبلور گردد و نیز شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی شامل چه اصول و معیارهایی می‌باشد. به نظر می‌رسد نوع نگاه اندیشه اسلامی به تعامل اجتماعی تنها محدود به جامعه به صورت کلی نبوده بلکه پایگاه‌ها و دیگر عرصه‌ها را نیز با توجه به کیفیت تعاملی آن در برمی‌گیرد.

۳- تعامل اجتماعی از منظر اندیشمندان اسلامی

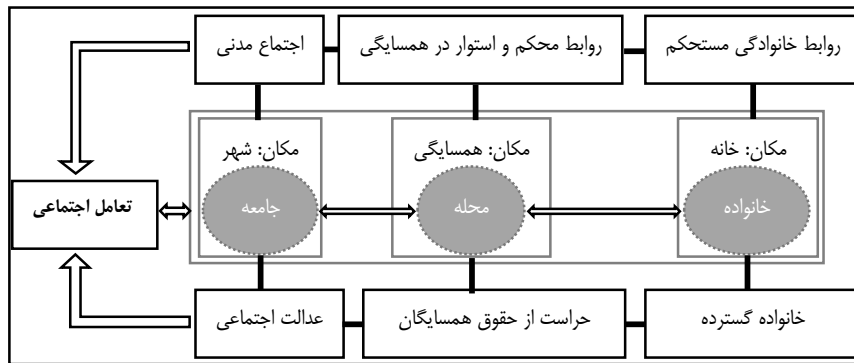
رهیافت‌های اسلام در خصوص روابط حسنه مؤمنان با یکدیگر به سمت مفهومی سوق یافته که تأثیر این جهت‌گیری در ایجاد موضوعی تحت عنوان ایجاد روابط اجتماعی حسنه بین افراد مسلمان تفسیر می‌گردد. موضوعی که نیاز به توسعه واحدهای اجتماعی پایه دارد و تقویت بنیادهای اجتماعی از جزء به کل و از کل به جزء را خواهان است. «شما مسلمانان بسان بدن انسان می‌مانید، هنگامی که بخشی از آن رنج می‌برد، سایر نقاط در درد و رنج آن عضو سهیم‌اند» (البخاری ۱۹۶۰، ۱۱۴). تأکیدات بسیاری از جانب قرآن حکیم در خصوص لازمه وجود امت واحده به میان آمده است که اتحاد برادران و خواهران دینی را لازمه آن می‌داند؛ از جمله «ان هذه امتکم امه واحده و انا ربکم فاعبدون: همانا این امت، امت واحده است» (سوره انبیاء، ۹۲). حضرت علی (ع) چهار اصل در

رفتار فرد در تعامل با دیگران را مشخص می‌نماید: تواضع و فروتنی با افراد جامعه^۲، عفو و گذشت نسبت به برادران و خواهران دینی^۳، راست‌گویی و پرهیز از دروغ در جامعه^۴ و اعتدال و میانه‌روی در اخلاق^۵ نسبت به مؤمنان^۶. شهید مطهری (۱۳۷۴) شکل‌گیری اساسی روابط اجتماعی در بین افراد جامعه را در پناه دین بیان نموده و اصول کلی حاکم بر تقویت روابط اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی را اصل عدالت، رأفت متقابل، احسان، تقدّم مصالح معنوی و سلسله مراتبی بودن حقوق و تکالیف معرفی می‌کند^۷ (جدول ۱). جوادی آملی (۱۳۹۱) معتقد است هیچ فرقه و مکتبی یافت نمی‌شود که پایدار مانده مگر با داشتن جامعه‌ای مستحکم^۸.

در اسلام تعامل اجتماعی دارای مقیاس‌های خاص تعریف‌شده‌ای است که شامل جامعه، محله، خانواده و فرد می‌باشد (مرتضی ۱۳۸۹) (نمودار ۱). اندیشه اسلامی شرط رسیدن به جامعه‌ای دارای روابط اجتماعی صالح میان مسلمانان را در گرو توجه به این چهار مقیاس با هم می‌داند. خانواده در اسلام نخستین کانون رشد و آرامش بشر است^۹ و مراقبت از آن مسئولیتی سنگین که موجب نجات از رنج و عذاب دنیوی و اخروی خواهد بود، معرفی گردیده است^{۱۰}. در قرآن حکیم احکام و آداب فراوانی در خصوص خانواده و حفظ و اهمیت ویژه آن وجود دارد. اسلام خانواده و به‌ویژه نوع گسترده آن را اولین بنیان اجتماعی معرفی نموده که افراد باید آموزه‌های اسلام و نحوه زندگی صحیح را در آن بیاموزند (محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی ۱۳۷۶). نوع بافت شهرسازی در کشورهای اسلامی در خصوص مناطق مسکونی اهمیت فراوانی به کاربری خانه و زندگی اجتماعی خانوادگی را نمایش می‌دهد که منازل را با معماری خاص خود به‌عنوان هسته‌هایی تأثیرگذارنده خاص بر معماری

جدول ۱: تعریف مفهوم تعامل اجتماعی و بازخورد آن با توجه به آراء اندیشمندان اسلامی

منبع	مفهوم تعامل اجتماعی	نتیجه	نظریه پرداز
طباطبائی ۱۳۷۴	مبادله و داد و ستد بین فرد و جامعه	اجتماع مدنی	علامه طباطبائی
مطهری ۱۳۷۴	وجود فرآیندها و روابط اجتماعی بین افراد	جامعه صالح	آیت‌الله مطهری
جوادی آملی ۱۳۹۱	برهمکنش اصول و روابط دینی در نظام اسلامی	ثبات و توسعه جامعه اسلامی	آیت‌الله جوادی آملی
مصباح یزدی ۱۳۹۱	وجود حتمی تأثیر و تأثیرپذیری تمامی افراد جامعه	متأثر بودن تمامی شاکله جامعه از یکدیگر	آیت‌الله مصباح یزدی
روابط اجتماعی مشخص شده در جامعه اسلامی مشتمل بر اصول و رابطه‌هایی درگیر که با برهمکنش‌هایی تأثیر گذارنده و تأثیرپذیرنده همراه هستند، افراد جامعه را به داشتن روابط و تعامل با یکدیگر سوق می‌دهند		جمع‌بندی	

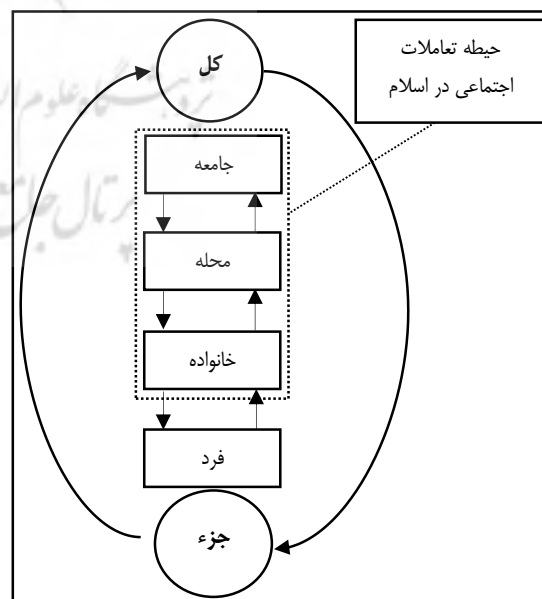
نمودار ۱: مقیاس‌ها و ابعاد تعاملات اجتماعی از دیدگاه اندیشه اسلامی برای جامعه اسلامی

۴- ویژگی‌های مؤثر بر شکل‌گیری مکان تعامل اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی

مکان انسان‌ساز باید در راستای بهبود توانایی‌ها، روابط و تعامل اجتماعی افراد در اجتماع جهت یابد که به عنوان نشانی برای اجتماع مدنی مسلمانان، یک دستاورد همگانی و اجتماعی است. «در سنت اجتماعات اسلامی، ارزش‌های مشترک، اجماع دینی و همبستگی اجتماعی در میان اعضاء خانواده و جامعه، توانایی کافی برای هماهنگی نمودن تصمیمات فردی به طریق طبیعی و انعطاف‌پذیر را داشته و بر همان متوال قادر به استخراج یک کلیت اصلی در زمینه‌ی اعمال ساخت‌وساز در سطح فردی و اجتماعی بود» (بیانکا ۱۹۸۱، ۳۹). منازل مسکونی در شهرسازی سنتی سرزمین‌های اسلامی دارای معماری خاصی می‌باشند که با توجه به نوع قرارگیری و شیوه معماری باارزشی که دارند افراد حامل خود را با توجه به نوع شهرسازی احاطه‌کننده آن درگیر کلیت محله و شهر می‌نمودند (بمانیان، اخوت و الماسی ۱۳۸۹). آنچه اندیشمندان اسلامی در خصوص ویژگی‌های تأثیرگذار بر تعامل ارائه داده‌اند مؤلفه‌هایی اصولی و ارزشی هستند که در نگاه آیت‌الله مصباح یزدی و دیگر اندیشمندان اسلامی و شهید مطهری از طریق امور رفتاری نمود می‌یابند (جدول ۲ و ۳).

بر اساس این مبانی سازمان‌یافته و منابع ذکر شده در جدول، در کلیت شامل سه مرحله اصلی می‌باشند که در ابتدای امر ارزش‌ها به صورتی عینی-ذهنی در رسیدن به زندگی صالح، اهداف و طریقه‌هایی را معرفی می‌نماید؛ سپس افراد در مرحله بعد با درک و شناسایی اصول اساسی به گونه‌ی ذهنی، به ایراد آن در وجوه زندگی در گونه رفتاری و عینیت اقدام کرده و از مواهب آن بهره‌وری می‌نمایند.

و شهرسازی حوزه خود معرفی می‌نمایند (بمانیان، اخوت و الماسی ۱۳۸۹). خانه اولین گروه کوچک اجتماعی جامعه اسلامی است که دارای تفاوت‌هایی با اندیشه‌های غربی است. خانواده در غرب به دو دسته خانواده هسته‌ای و فردی تقسیم می‌گردد اما خانواده‌ی اسلامی یک جمع کوچک از جامعه بزرگ اسلامی محسوب می‌شود که به‌عنوان اولین پایگاه اجتماع یاد گردیده است (روح‌افزا ۱۳۹۲)؛ سپس حوزه این جمع اجتماعی کوچک گسترش یافته و به خانواده‌ی گسترده، محله، خویشان، مرکز محله، مسجد جامع، بازار و در گُل، جامعه بزرگ اسلامی که شاکله اجتماع مدنی مسلمانان را تشکیل می‌دهد، ختم می‌گردد (نمودار ۲).

نمودار ۲: مراتب روابط و تعاملات اجتماعی از دیدگاه اسلام و رسیدن به اجتماع مدنی اسلامی

جدول ۲: نمایش ویژگی‌های اساسی در تعاملات اجتماعی براساس تفاسیر قرآن کریم

منبع	تفسیر	منبع تفسیر	توضیحات
قرآن کریم، سوره حجرات: ۱۳	شما را از مردی و زنی آفریدیم و ملت‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا به این وسیله یکدیگر را باز شناسید	طباطبائی ۱۳۷۴	تأکید اصول قرآنی بر لزوم شناخت و در اجتماع بودن مؤمنان
قرآن کریم، سوره جاثیه: ۲۸	هر امت و جامعه‌ای به سوی کتاب و نوشته خویش جهت رسیدگی خوانده می‌شود	طباطبائی ۱۳۷۴	تأکید اصول قرآنی-دینی بر پایداری اجتماعی جامعه مؤمنین به امر زندگی صالح اجتماعی
قرآن کریم، سوره عنکبوت، ۴۳	تمیز حق از باطل و شناخت راه درست از راه های انحرافی در زندگی انسان‌ها، موجب سعادت آن‌ها خواهد گشت.	طباطبائی ۱۳۷۴	تأکید قرآن بر تشخیص ارزش‌ها و منکرها در دوره حیات
قرآن کریم، سوره الرعد: ۱۱	اما خداوند سرنوشت هیچ قوم و ملتی را تغییر نمی‌دهد مگر که آنها خود آن را تغییر دهند	مکارم شیرازی ۱۳۹۰	ارزش‌ها و بایدهای جامعه اسلامی در گرو افراد آن جامعه جهت شناخت و عمل به آنها
قرآن کریم، سوره المؤمنون: ۵۰	همه شما امت واحدی هستید و من پروردگار شمایم از مخالفت فرمان من بپرهیزید	مکارم شیرازی ۱۳۹۰	منقوش شدن به فرامین الهی جامعه مدنی مسلمانان

جدول ۳: نمایش ویژگی‌های اساسی در تعاملات اجتماعی براساس آراء و نظر اندیشمندان اسلامی

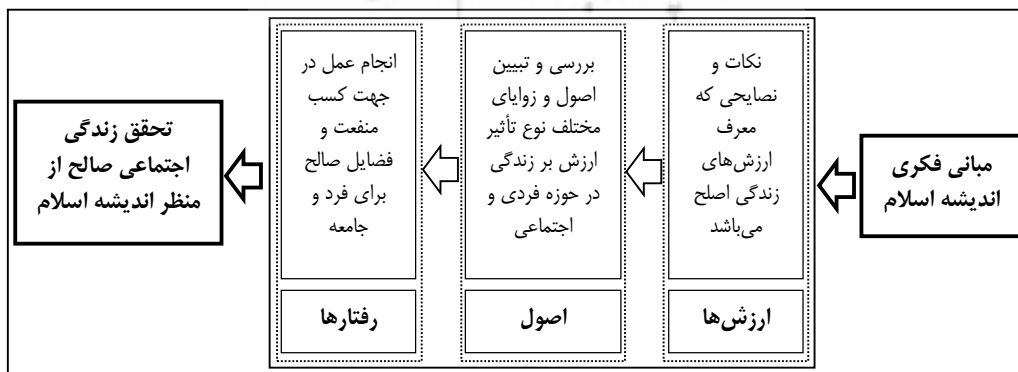
منبع	یافته منتج گردیده	توضیحات	نتیجه
جواد آملی ۱۳۹۱، ۵۳۶-۵۳۸	در برداشت جامعه از مسائل اجتماعی پابندی بر مسائلی که بر پایه اصول دینی و عمل به آن باشد صلاح امت را به همراه خواهد داشت	در جریان زندگی اجتماعی، جامعه‌ای دارای اصول اجتماعی مطلوب می‌گردد که تکیه بر عمل به اصول دین داشته باشد	تأکید بر اصول و ارزش‌ها در تقویت و تحکیم روابط اجتماعی جامعه اسلامی
مطهری ۱۳۵۷، ۹۵-۱۰۲	جامعه در عین اینکه از نوعی وحدت برخوردار است، در درون خود به گروه‌ها و طبقات و اصناف مختلف و احیانا متضاد متقسم می‌گردد که با این وجود به واسطه ارزش‌های قدسی به یکدیگر پیوند می‌خورند.	در جامعه همیشه حضور رنگ‌ها و طبقات گوناگون دیده می‌شود حال این گونه‌گونی به واسطه وجود ارزش‌هایی مشترک اتحاد می‌یابند.	تأکید بر شناخت و اتخاذ ارزش‌ها در متحد شدن افراد جامعه اسلامی
مصباح‌بزدی ۱۳۹۱، ۴۳۱-۴۳۶	جامعه اسلامی از نقطه نظر اجتماعی، آرمانی خواهد گشت زمانی که روابط و ضوابط آن مقلد اصول کلی و جزئی باشد و به آن لباس عملکرد پوشانده و در جامعه جاری سازند	ملبس کردن امور جمع مؤمنان به اصول دینی-اجتماعی و سپس تجهیز آن به عالم عمل، بال‌های آرمانی جامعه مطلوب اسلامی	تأکید بر اصول و رفتار در جامعه آرمانی اسلامی-اجتماعی
شریعتی ۱۳۸۲، ۵۶-۶۵	دین در جامعه نیامده است که تفرقه بیافکند بلکه آمده است صلحی را به راه اندازد که جامعه از میوه آن بهره بگیرد، رفتار باید از روش‌ها و اصول معرفی شده اسلام شکل بگیرد که مصلح بودن را نمایش دهد	رسیدن به جامعه‌ای که بتوان لفظ مصلح بودن یا مطلوب بودن را از نظر اجتماعی به آن بخشید در گرو عمل رفتاری به دستورات است	تأکید بر اصول و رفتار در جهت مصلح شدن جامعه اسلامی
مطهری ۱۳۷۴، ۳۳۱-۳۳۳	جامعه اسلامی در طول تاریخ خود زمانی گاهی در اصلاح جامعه برداشته است که در کلیت معنایی ارزش و قدر عمل را فهمیده و سپس عمل به تحقق آن نموده است	پس از مطرح شدن امری در جهت اصلاح و یا تقویت بنیان‌های اجتماعی جامعه ارزش‌ها شناسایی و ارزیابی شده و سپس نسبت به عمل رفتاری اقدام شود	تأکید بر ارزش‌ها و رفتارها در روند زندگی اجتماعی

اصول، رفتارها و نوع ارزش‌هایی که در جامعه در جهت اصلاح امور اجتماعی معرفی گردیده‌اند با توجه به جدول (۳) نمایانگر التزام زندگی افراد جامعه به آنها هستند. این رفتارها جز برای اصلاح و مطلوب ساختن رایحه‌ی زندگی اجتماعی مؤمنان در شهر آنها نمی‌باشد. این التزام‌ها نه به اجبار بلکه با نشان دادن اهداف و ثمره پیروی و عدم پیروی از آنها نیاز جامعه به خود را نمایان می‌سازند. ملتی که خواهان مطلوبیت امور اجتماعی و سرزمینی مملو از باور توحیدی جمعی است می‌تواند با چنگ زدن بر ریسمان اصول و ارزش‌های معرفی شده در عملی رفتاری و نه ظاهری خود را به آن درجه برساند.

با توجه به اهمیت اندیشه اسلامی درباره بناها و مکان‌های جمعی در شهر اسلامی، باید منافع صالح از آن بناها برای افراد جامعه فراهم گردد. اعتلای دانش و فرهنگ، حفظ و ترویج شعائر دینی، گسترش بهداشت، ارائه خدمات به مردم، اداره جامعه و حفظ اهداف نظام اسلامی (مکارم شیرازی ۱۳۹۰)، اهداف مکان‌های اجتماعی شهر اسلامی‌اند که به عنوان یک مفهوم ارزشی افراد را به انجام این امور دعوت نموده؛ سپس سبب اجبار در شناسایی اصولی می‌شوند که منجر به تفکر و تعمق نسبت به آن اهداف می‌گردند و در نهایت رؤیت رفتاری که نسبت به این موضوعات شکل می‌گیرند، تحقق می‌پذیرد. تحقق این موارد در جامعه اسلامی با توجه به ابعاد خاص خود امکان‌پذیر است. این ابعاد در مراحل با عنوان‌هایی چون نصایح و ارزش‌های دینی به جامعه اسلامی معرفی گردیده (ارزش‌ها) و در خصوص انجام این امور در رسیدن به زندگی اصلح تأکید ورزیده است. در وادی دیگر این موضوعات توسط قوانین، رهیافت‌ها، هنجارها و اصول دینی - اخلاقی و اجتماعی به افراد از جنبه‌های گوناگون وارد شده و زوایای تبعات آن مشخص گردیده

(اصول) و در گام آخر به انجام عمل در صورت منفعت و کسب فضایل صالحی که به همراه دارد (رفتارها)، تصمیم‌گیری و ایراد می‌گردد (مطهری ۱۳۷۲) (نمودار ۳). این مراحل دارای سیری صعودی در جهت کسب فضایل اجتماعی است که دقت نظر اندیشه اسلامی در خصوص کمال اجتماع مسلمانان را نمایان می‌سازد.

اصول اسلامی که غایت آن انعکاس اجتماع مدنی مسلمانان در مکان انسان‌ساز است، با تأکید بر سه مسئله عمده ارائه می‌گردد: ۱- ارزش‌گذاری و منطقه‌بندی (انسجام گروه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی با عرضه، معرفی و درک مفاهیم ارزشی مرتبط با عوامل اجتماعی)؛ ۲- اصول‌شناسی (رعایت مسائل و موازین شرعی - دینی که در حوزه اصول دینی، اجتماعی و هنجارشناسی قرار دارند)؛ ۳- بهره‌وری رفتاری و استفاده از مکان‌های جامعه (فضاهای تجاری در دسترس افراد، نوع بافت و شکل مکان، مکان‌های مذهبی، مکان‌های آموزشی، مکان‌های صنعتی، مکان‌های مسکونی و دیگر حوزه‌های دارای موارد عملی - رفتاری اجتماعی) (مرتضی ۱۳۸۹). سازمان دادن به کاربری اراضی از منظر اندیشه اسلامی الگویی ترکیبی - فضایی است که بر اتحاد و یکپارچگی جامعه با توجه به ابعاد آن تأکید می‌ورزد (جمت ۱۳۶۹). این الگو روابط اجتماعی میان مردم را تقویت و کاربری اراضی را منسجم می‌سازد. شبیه‌سازی بازار به‌عنوان نیاز به مرکزی که باعث افزایش مقدار رفت‌وآمد به آن مکان می‌شود، از این دست مکان‌های تعامل‌پذیر است (سلطان‌زاده ۱۳۸۳). به‌طور عمده می‌توان دریافت نمود خانه به‌عنوان محفلی که خانواده را در بردارد، با اهمیت‌ترین شاخصه در این موضوع شناسایی می‌گردد. محفلی که از نظر اندیشه اسلامی آغازگر تعاملات اجتماعی مطلوب و صالح برای جامعه اسلامی است.

نمودار ۳: نوع تأثیر مراحل ارزش‌ها، اصول و رفتارها بر نحوه درک، معنایی و عمل بر انجام امور فردی و اجتماعی

الف- ارزش‌ها

مؤلفه‌های ارزشی از منظر اندیشه اسلامی در خصوص فضاهایی با قابلیت اجتماع‌پذیری مؤمنین بدین گونه بیان گردیده است: الف- عدالت: از مهمترین بیانات اندیشه اسلامی در خصوص فضاهای عمومی «ایجاد عدالت اجتماعی در بین اجتماع مؤمنین است» (کلینی ۱۳۸۷، ۴/ ۴۳۴). این موضوع سبب روی آوردن تمامی اقشار مختلف جامعه به حضور در فضای عمومی جمعی گشته و اجتماع مؤمنین را تقویت می‌نماید؛ ب- همویت: شرط اساسی ایجاد وحدت در جامعه مسلمین در ابتدا شناخت پایگاه هویتی- اجتماعی و منزلت‌های تاریخی-ارزشی آن‌ها است. امام حسن مجتبی (ع) می‌فرماید: «هر فرد و قومی را باید در جایگاه خودش قرارداد و سنجید» (مشکینی ۱۳۶۶، ۱۶۰)؛ ج- ارزش‌شناسی رزق حلال: امتزاج موضوعات اقتصادی با زندگی جمعی امری غیرقابل انکار بوده و این موضوع دلیل بر بودن در اجتماع می‌باشد. امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرماید: «رحمت باد بر جامعه‌ای که بر کسب رزق حلال همت می‌گمارد» (مجلسی ۱۳۷۶)؛ د- ارزش روان‌آسوده: ایجاد محملی آسوده از لحاظ روانی-احساسی برای جامعه مسلمین از واجبات ایجاد محافل اجتماع مؤمنین بیان گردیده است (علیخانی ۱۳۹۲). در این موضوعات برای آرامش منزل‌های مؤمنین و فضاهای جمعی آن‌ها از کشاندن عنصر حیات‌بخش آب به وادی حضوری افراد سخن به میان آمده است. «هم‌نوایی و تطبیق ادعای قرآن کریم درباره آب، موجودیت آسمانی و خیال‌بخش آن و سیر افراد از عالم موجود به عالم معنا، اجتماع مؤمنان را فراگیر می‌سازد» (طباطبائی ۱۳۷۴)؛ ه- ارزش علم/اندوختی: انضمام فضای زندگی مؤمنین به علوم روز از جمله موجبات توجه به بحث‌های اندیشه اسلامی در وادی توجه به علوم است (فاضلی، ۱۳۸۷). «تلفیق هرگونه مسئله زندگی روزمره با جدیدترین فناوری‌های روز باعث جلب نگاه انسان‌ها به‌عنوان موجودات کمال‌اندیش در ذات می‌گردد» (نصر ۱۳۹۱، ۵۳)؛ و- احترام به طبیعت: اسلام همواره به طبیعت به‌مثابه ظرف حیات و تکامل انسان اهمیت داده است. «اهتمام افراد جامعه اسلامی بیش از همت گماردن به اعمال دیگر باید به آباد کردن و حفظ طبیعت زمین باشد که این موضوع با تمامی وجوه سیر زندگی افراد مرتبط است» (سید رضی ۱۳۷۸)؛ ی- رعایت و ارزش‌قادر: توجه به علوم

مکان معماری دست‌ساز معمار مسلمان به‌طور عمده به دستیابی اصول و ارزش‌های اسلامی در تعامل اجتماعی و روابط قوی افراد جامعه کمک می‌کند. بافت فشرده شهری مناطق مسکونی که تنها به‌منظور فشرده‌سازی فضایی نیست، نه‌تنها در تأمین این اصول و ارزش‌ها بلکه در اجرای دقیق آنها نیز موفق است (مرتضی ۱۳۸۹). در جامعه اسلامی مکان‌های تعامل اجتماعی از لحاظ اصول محرمیت به‌طور کامل پاسخگوی نیاز کاربران خود بوده‌اند. ظاهر کلی مکان‌های تخصیص‌یافته برای اجتماع ساده و زیبا برای تمامی طبقات اجتماع را در برمی‌گیرند (اسفندیاری ۱۳۷۵). شریعت خرج کردن بیش از حد و تزئین ظاهر مکان‌ها را منع می‌کند و تزئین را در حد متعادل، به‌گونه‌ای که به احساسات مسلمانان فقیر لطمه‌ای وارد نکرده و ارزشی را نگاهد، مجاز می‌داند (هیل و اولگ ۱۳۷۵). به‌عبارت‌دیگر نمای ظاهری یک مکان معماری تصویری واضح از ارزش آن را نشان می‌دهد و نباید منجر به هنجارشکنی و ارزش‌زدایی شود. در مجموع تمامی این راهبردها در سه منزل ارزش‌شناسی، اصول و رفتار مینا بودن با توجه به نمودار ۳ و جدول ۳ در بحث روابط اجتماعی مکان معماری از لحاظ اندیشه اسلامی قابل طبقه‌بندی است.

۵- مکان تعامل اجتماعی در اندیشه اسلامی

مبانی فکری معماری مکان تعامل اجتماعی شامل مبانی شکل‌گیری مکان، ارزش‌های مکمل زندگی افراد شهر اسلامی و در نهایت مبانی فکری خاص رفتاری-عملکردی است که محکی برای سنجش میزان موفقیت در خصوص جمع محوری اندیشه اسلامی می‌باشند (نقی‌زاده ۱۳۸۷). مفهوم‌ها و ارزش‌های بنیادینی که در رابطه با نوع مکان اندیشیده می‌شود شامل رایحه مذهب و اصول دینی، هنجاری و اجتماعی است که در خصوص مکان پنداشته می‌شود و در آخر رفتار و عملکردی که از مکان برداشت می‌گردد را خاصیت معماری اسلامی مکان‌های جمعی- شهری در شهر اسلامی معرفی می‌نمایند؛ با توجه به اهمیتی که اندیشه اسلامی در برخورد با این مبانی فکری از خود نشان می‌دهد، جهت جزئی شدن و به دست آوردن ریز و ویژگی‌های کارکردی منتج شده از این موضوعات باید به تحلیل و بررسی موشکافانه جزئیات این ابعاد پرداخت.

جدول ۴: ویژگی‌های ارزشی در خصوص ایجاد مکان تعامل اجتماعی براساس اندیشه اسلامی.

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید اسلام	بازخورد ارزشی	نحوه پاسخگویی فضایی به ارزش	رهاورد ارزشی	تأثیر در مخاطب در مکان معماری با ارزش	نوع اثر در ایجاد یا تقویت تعامل اجتماعی
۱	کلینی، ۱۳۸۷، ۴۳۴	شناساندن ارزش عدل و مساوات و عدم وجود طبقات اجتماعی	عدالت اجتماعی	یکسان‌سازی و مشابه‌سازی مؤلفه‌های اقتصادی در طراحی مکان با توجه به شناسایی سطح و افراد جامعه	تنوع ارائه خدمات در هر کاربری- طراحی ساده و زیبا برای حضور تمامی طبقات اجتماعی	طراحی فضاها با احتساب وضع میانگین اجتماعی: افراد با هر طبقه اجتماعی قادر به حضور در مکان هستند.	تمامی اقشار جامعه حق حضور در استفاده از فضا را داشته و میزان روابط ناشی از تعداد جمعیت زیاد ارتقاء می‌یابد
۲	مشکینا، ۱۳۶۶، ۱۶۰	ارزش‌شناسی تاریخ و گذشته سرزمین با درس‌آموزی از آن	هویت اجتماعی	برداشت و استفاده صحیح از تاریخ، فرهنگ و هویت ملی و تقویت ارزش‌های آن	ارزش‌شناسی معماری خاص منطقه و الهام‌گیری متناسب از تاریخ با ارزش معماری منطقه	احراز اصول معماری قالب منطقه در حد مطلوب: احساس از حضور در فضای خودی با توجه به حس تعلق برای افراد	غریب نبودن از حضور در فضا و احساس راحتی برای بیشتر سپری کردن زمان خود در این مکان با ارزش
۳	مجلسی، ۱۳۷۶، ۱۰۳	شناسایی ارزش کسب و کار و درآمد حلال	رزق حلال	ارزش‌گذاری و انجام فعالیت‌های اقتصادی- توسعه‌ای سالم	تخصیص و شناسایی فضاهای خاص با عملکرد اقتصادی- توسعه‌مندی	جای‌دهی فضاهای معماری اقتصادی و توسعه‌محورانه با ارزش اقتصادی- توسعه‌ای: تنوع در ارائه خدمات خاص منطقه‌ای و ایجاد جذابیت و کنجکاوی برای حضور در زمان‌های گوناگون.	ایجاد میل به ارزش‌دار بودن حضور در مکان معماری جهت ایجاد اتفاقات خاص
۴	علیخا، ۱۳۹۲	قرارگیری آرامش قلبی در روح و جان مؤمنین	روان آسوده	ایجاد عوامل و ارزش‌های آرامش‌روانی و خیالی از حضور در مکان معماری	استفاده از عناصر با ارزش آرامش‌بخش محیطی همچون فضای سبز و حضور آب	محاسبات حضور عناصر معماری خاص آرامش‌بخش در فضاهای معماری در داخل و خارج با منظرسازی مناسب: احساس آرامش از حضور و خلوت‌گزینی	تبدیل شدن مکان معماری برای حضور افراد به عنوان فضایی فرح‌بخش و مقصد قرار دادن مکان برای گذر زمان
۵	طباطبا، ۱۳۷۴	ارزش علم اندوزی و استفاده از مواهب با ارزش آن	غایت علم	استفاده به جا و متناسب از ارزش‌ها و مواهب فناوری‌های روز در مکان معماری	بهره‌گیری از علوم سازه‌ای و مصالحی روز برای پایایی بیشتر مکانی و جلوگیری از اسراف اقتصادی	معماری بهره‌برده از علوم فناوری روز همچون گشودگی‌های عظیم و فضاهای وسیع و ایجاد فرم‌های خاص و به روز بودن مکان معماری از لحاظ علمی	جلب نظر کردن در اذهان تمامی افراد اجتماع و ایجاد کنجکاوی برای حضور در فضا
۶	نصر، ۱۳۹۱، ۵۳	ملموس کردن ارزش اجزاء زندگی مؤمنان به طبیعت	حضور طبیعت	پیوند و شناسایی ارزش طبیعت منطقه و حضور عوامل طبیعی در مکان معماری	حفظ فضای سبز محل و طراحی منظر متناسب	احتساب حضور فضای سبز در مکان معماری: احساس حس زیبایی و آرامش نشأت یافته از حضور حداکثری طبیعت در مکان معماری	جذابیت فضایی و پیوند اشتراکات طبیعت با افراد و ترغیب به حضور و گذران بیشتر زمان در مکان معماری
۷	سید رضی، ۱۳۷۸	توجه و شناسایی ارزش قوانین و علوم و اصول هندسه	تحقق هندسه	احتساب ارزش اصول هندسه و تناسب در مکان معماری	طراحی متناسب فضایی با محاسبات هندسی در طراحی تمامی عناصر مکان معماری	ایراد تناسب در تمامی جداره‌ها، فرم‌ها و دیگر عناصر مکان معماری: تجربه حس ادراکی دلپذیر در برخورد با تناسب مطلوب در تمامی ابعاد مکان معماری	آرامش بصری-روانی نشأت یافته از هندسه متناسب فضایی و افزایش میزان حضور

مربوطه به حال و آینده جامعه است (تسخیری ۱۳۸۴). تمیز نوسازی در اندیشه اسلامی از یک‌سو و عنصر انعطاف‌پذیری در اسلام از سوی دیگر، درآمدی بر شناخت حقایق نوسازی و در عین حال کشف نموده‌های انعطاف‌پذیری آن است (تمیمی آمدی ۱۳۸۳): ه- سرزندگی محیطی: سنت ائمه اطهار و نقل فرمایشات آن‌ها در تشویق روحیه، پویایی و توجه به زندگی در سطح فردی و اجتماعی است که باعث اثرات مثبت در اجتماع اسلامی در تمام زمینه‌ها گردیده است. مسلمانان در همه موقعیت‌ها امر به تحرک و پویایی خود و جامعه و نمود این منظورات در محیط زندگی‌شان گشته‌اند (مطهری ۱۳۷۴). چنین طرز تفکری سکون و رخوت و عدم تحرک در جامعه را به تحرک، نشاط و فعالیت تبدیل می‌نماید؛ و- دعوت‌کنندگی: دعوت‌کنندگی از نشانه‌های عالی و ارزنده اخلاقی در جامعه مسلمین در هر امری است. «درهای محفل اجتماع مؤمنان همیشه باید پذیرای میهمانان خود باشد» (قمی ۱۳۳۳، ۷۶-۷۷). اجتماع مسلمین در هر وضعیتی، به دنبال جلب نظر دیگر افراد به طرز مهربانانه و عطف‌وارانه است (جدول ۵).

ج- رفتار

معماری اسلامی که منشعب از اندیشه‌های اسلامی است، علاوه بر بازخوردهای زیباشناسانه دارای هدف پاسخ‌گوئی به نوع نیاز در هر زمان و مکان می‌باشد. بحث عملکردگرایی رفتاری مکان معماری با توجه به احکام اسلام در خصوص جلوگیری از اسراف و برآورده ساختن امور، حد ارضاء نیاز را نمایان می‌سازد (هاشم‌پور و کی‌نژاد ۱۳۹۱). قابل استفاده بودن هر موضوعی که برای جامعه اسلامی دارای رهاوردهای کمال و رشد صالح است، از منظر اسلام پسندیده و اموری که عملکردی به همراه نداشته باشد مقبول واقع نمی‌گردد. این موضوع در خصوص اهدافی که به‌سوی جامعه اسلامی مطلوب است کاملاً پررنگ‌تر بوده، به‌گونه‌ای که در مواجهه با مکانی که محفل جمع مؤمنان است، رفتاری به وقوع می‌پیوندد که هدف مکان را به‌سوی کمال سوق می‌دهد (مطهری ۱۳۷۲). ویژگی‌های رفتاری مکان معماری از لحاظ تعامل اجتماعی از منظر اندیشه‌های اسلام، شامل این موارد می‌باشد: الف- خانواده: مهم‌ترین پایگاه اسلام محسوب شده و در تمام مواردی که حضور خانواده در آن دیده

ریاضیات هندسه و به‌کارگیری آن حتی در جزئی‌ترین امور مؤمنین امری است که با اثبات فلسفه و منطق اسلامی درگیر است. هندسه بحث اشکال و ابعاد است، مکان مشتمل بر اشکال و ابعاد می‌باشد پس مکان قرارگیری افراد مشتمل بر هندسه باید باشد (مصباح ۱۳۶۶). موضوع هندسه و مباحث مطرح‌شده در آن ارتباط وسیعی با عنصر مکان دارد، مکانی که اصولش زندگی و ارتباط داشتن بین مؤمنین است (جدول ۴).

ب- اصول

«می‌توان عنوان نمود معماری مکان‌های جمعی شهر اسلامی دربردارنده آرمان‌های اسلامی و دستورات الهی سوق‌دهنده به زندگی اجتماعی مطلوب است» (ایدروس ۱۹۸۵، ۶۴). ویژگی‌هایی که با توجه به وادی اصول در خصوص مکان صالح جهت حضور افراد و تشکیل محفل اجتماع مؤمنین بیان گردیده است، شامل این موارد می‌باشد: الف- نیازسنجی: وجود نیاز و برآورده نشدن آن در افراد باعث کم‌رنگ شدن دیگر وجوه انسانی از جمله توجه به اتفاقات محیطی می‌گردد. مؤمن باید در فکر رفع نیازهای برادران دینی خود باشد و با این اسباب جامعه را به تعادل و تعامل برساند (کلینی ۱۳۸۷، ۱۵۵/۲). شناسایی و برطرف نمودن نیازهای افراد باعث ایجاد خاطری آسوده بر جو جامعه گشته و آرامش به حضور در اجتماع را سبب می‌گردد؛ ب- حس / امنیت: اولین موضوعی که در فضای اسلامی نقش ایفا می‌نماید، امنیت و ایمنی آن در بُعد فردی و اجتماعی است. «مؤمن به معنای کسی است که به تو امنیت می‌دهد و تو را در امن خود حفظ می‌کند» (طباطبائی ۱۳۷۴، ۱۹/۲۲۲). فضای اجتماعی از دیدگاه اسلام می‌بایست دارای بالاترین مرتبه امنیت باشد که به‌واسطه آن افراد شهر حتی غیرمسلمانان در آن حضور پُرتراکم داشته باشند؛ ج- ارتباط‌سازی: فراهم نمودن مَوَهبی که به‌واسطه آن بتوان میزان سطح ارتباطات را بالا برده و در هر مکانی از جمله سطح مکان‌های عمومی شهر اسلامی باعث تمایل به حضور و بالا بردن برخوردهای انسانی گردد. حصول مواهب ارتباطی فراوان برای اتصال مؤمنان به انحاء گوناگون باعث آگاهی از حال دیگر برادران دینی و ایجاد بسترهای ارتباط فعالانه خواهد گردید (شرف‌الدین خراسانی ۱۳۷۸)؛ د- انعطاف‌پذیری: از مهم‌ترین جنبه‌هایی که در اصول اسلام یافت می‌شود مسئله انعطاف‌پذیری آن در تمامی علوم و موارد

جدول ۵: ویژگی‌های اصولی در خصوص ایجاد مکان تعامل اجتماعی براساس اندیشه اسلامی

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید اسلام	بازخورد اصولی	نحوه پاسخگویی فضایی به اصول	رهاورد اصولی	تأثیر در مخاطب در مکان معماری اصولگرا	اثر اصولی منتج شده در ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی
۱	کلینی ۱۳۸۷، ۱۵۵	آگاهی از نوع نیاز جامعه و تلاش در رفع حاجت	نیازسنجی	نیازهای جامعه (نیازهای اولیه و دیگر نیازها) برطرف گردد	تخصیص کاربری‌های ارائه خدمات	احتساب مراتب تنوع کاربری‌های مکانی - سرویس دهنده: آرامش برآورده شدن نیاز	ایجاد برخوردهای چهره به چهره حول مراحل رفع نیاز - حضور در مکان با صرف زمان بیشتر
۲	طباطبائی ۲۲۲، ۱۳۷۴	ایجاد حریم امن الهی در جای جای خاک مسلمین و حفاظت از مال و جان و ناموس جامعه	حس امنیت	امنیت کلی - جزئی سایه گستر بر کاربران در تمامی فضاها	شفافیت و خوانایی فضایی	تخصیص کاربری‌های امنیتی و فضا سازی‌های شفاف و بدون پرت گوشگی: ایجاد حس در امنیت بودن در فضای حضوری	اعتماد به مکان و حضور به مراتب و زمان بیشتر
۳	شرف‌الدین خراسانی ۱۳۷۸	تقویت عوامل ارتباط و پیوند بین مؤمنان و تقویت روابط برادری - دینی	ارتباط سازی	ایجاد ارتباط کامل بین کاربری‌ها و فضاهای گوناگون حوزه	مسیرهای حرکتی مطلوب به همراه تنوع‌های حرکتی	مرتبط سازی کاربری‌ها و فضاهای مکان معماری با تمهیدات اتصال بیشتر استانداردها و تمهیدات حرکتی: سهولت در حرکت بین فضاهای مکان معماری و جالب بودن تحرک بین فضایی	تقویت حرکت های داخل حوزه ای و افزایش روابط و اتفاقات چهره به چهره
۴	تسخیری ۱۳۸۴	آینده اندیشی و آمادگی در برخورد با مسائل پیش رو	انعطاف پذیری	در نظرگیری فضاهای چند عملکردی با قابلیت‌های گوناگون	فضاهای چند عملکردی	قرار دادن فضاهای سطح وسیع پاسخگو جهت عملکردهای گوناگون: تنوع بصری - حسی در تعداد دفعات حضور	حضور افراد با دلایل خاص عملکرد فعلی فضا و جلب نظر برای حضور مستمر در فضا
۵	تمیمی آمدی ۱۳۸۳	عطرگین نمودن فضای زندگی مؤمنان به عرصه های سرزندگی، فعالیت و تحرک	سرزندگی محیطی	فضاهای سرزنده و عمل به فعالیت‌های گوناگون	فرم دهی و جاگذاری متنوع کاربری‌ها	ایجاد فرم های متنوع اما در کل متحد با کاربری‌های متنوع از لحاظ فعالیت: شادابی و نشاط حسی از بودن و حضور در فضا	سرزندگی و ایجاد انگیزش برای حضور بیشتر در فضا و افزایش برخوردهای اجتماعی
۶	مطهری ۱۳۷۴	تعیین قدر و اندازه در تمامی عرصه‌های زندگی - فعالیت مؤمنان	محاسبات سنجی	تخمین کلی مقادیر و مساحت های لازم برای حضور کلی افراد	وسیع و گسترده سازی فضاهای مکان معماری	در نظرگیری فضاهای با مساحت بالا برای پاسخگویی به حضور حداکثری: احساس راحتی و گشادگی فضا . مقبولیت فضا توسط افراد	پذیرا بودن هرچه بیشتر افراد و متعاقب آن بالاتر رفتن اتفاقات اجتماعی
۷	قمی ۱۳۶۳، ۷۷-۷۶	فراخ بودن آغوش محمل مؤمنان جهت پذیرایی از افراد جامعه	دعوت کنندگی	ایجاد فضاهای دعوت کننده و مرتبط با دیگر فضاهای حوزه	گشودگی های دعوت کننده مکان معماری	پرداختن به ورودی‌ها و مرز قرار ندادن قسمت ورودی با بیرون فضا: به دام افتادگی باتوجه به مراتب فضایی داخل شدن و اشتیاق به حضور و رفع کنجکاو	پذیرا شدن برای افراد بیشتر بدون قصد قبلی به دلیل دعوت کنندگی خاص و ایجاد اتفاقات اجتماعی

و زیبایی در عین سادگی را نصیحت نموده و از مؤمنان می‌خواهد که خود و فضای زندگی فردی و اجتماعی خود را نیز به آن ملبس کنند (طباطبائی ۱۳۷۴). سادگی یک مکان اما با زیبایی‌های خاص خود می‌تواند سلیقه همگان را به خود جلب نموده و آراء همه را به بیش‌ترین مقدار به خود مثبت نماید. «تجمل خواهی و اعیان منشی مایه انقراض جوامع است و هر اندازه بیشتر در تجمل خواهی و اعیان منشی فروروند، به مرز سقوط نیز نزدیک‌تر می‌شوند» (ابن خلدون ۱۳۷۵، ۲۳)؛ ج - محرمیت: محافل اجتماعی مؤمنان باید نیازهای اجتماعی تمامی اعضاء خود را برآورده سازند

می‌شود، تلاش بر حفظ و فراهم کردن مراتب رفاه و آسایش شده است. «همراهی با خانواده در همه احوال از عوامل رشد، تعالی و تقرّب به خدای سبحان است» (کلینی ۱۳۸۷، ۲/۱۵۷) و حفظ و تحکیم پیوند با خانواده پس از ایمان به خدا از بافضیلت‌ترین اعمال دینی به شمار می‌رود (بقره: ۸۳؛ نساء: ۳۶؛ انعام: ۱۵۱). اعتماد بر حضور خانواده در مکان باعث ایجاد اعتماد عمومی دیگر افراد و تجمع بیشتر در آن مکان می‌گردد. حفاظت و مراقبت از خانواده در ابتدا به خانواده منفعت و سپس جامعه را شامل می‌گردد (بروجردی ۱۳۶۶)؛ ب - تجملات: اسلام امر به ساده‌زیستی

خود را جزء خصوصیات فردی-اجتماعی دانسته و بیشتر از همه ادیان آسمانی بر این امر تأکید می‌نماید. افراد جهان‌دیده و ناتوان نیز از افراد اجتماع مؤمنان هستند که احترام و فراهم کردن اسباب آسایش آنان بسیار از منظر اندیشه اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. بزرگ‌ترها در اجتماع مؤمنان همچون چراغی هستند که جمع آنان را هر روز نورانی‌تر می‌نمایند (مطهری ۱۳۷۸). فراهم آوردن عوامل و موارد حضور افراد جهان‌دیده و ناتوان علاوه بر رعایت اخلاق اجتماعی-دینی، باعث گرد هم آمدن جمعیت بیشتر و حضور صمیمی‌تر در اجتماع مؤمنین است؛ ی- قومیت‌ها: قرار گرفتن قومیت‌های مختلف در کنار هم و به وجود آمدن هم‌جواری‌های گوناگون ناشی از این برخورد، باعث ایجاد تحولات جدید و بیرون کشاندن جامعه از تکرار است (درویشی ۱۳۸۹). قومیت‌های گوناگون در کنار هم موهبت بسیار سازنده دیگری برای جامعه اسلامی دارد که آن ایجاد حس وحدت سازنده برای جامعه اسلامی است (مطلبی ۱۳۸۵). مکان‌های جمعی مؤمنان باید سرشار از حضور فرهنگ‌ها و قومیت‌های گوناگون باشد تا محفلی برای رقابت اجتماعی برای ابراز ماهیت افراد و همچنین تقویت اتحاد اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی گردد (جدول ۶).

و شرایطی فراهم سازند که استفاده‌کنندگان اعم از مردان و زنان از آن فضا لذت ببرند. حضور بانوان در فضاهای جمعی باید به گونه‌ای باشد تا تمامی اسباب آسایش و امنیت سالم برای آنها فراهم گردد (صالحی ۱۳۸۷). مکان معماری که حضور بانوان در آن فراوان باشد، خانواده‌ها و دیگر بانوان را به استفاده از آن فرا می‌خواند؛ د- بهداشت: برخورداری از بهداشت و سلامتی یکی از حقوق مسلم فردی و اجتماعی است که در دین اسلام به صورت تکلیف و جوبی، حرمتی، استحبابی و یا مکروهی گنجانده شده است. جامعه موفق جامعه‌ای است که جسم و روان مردم آن سالم باشند (خراسانی ۱۳۸۵). محیط اجتماعی پاکیزه از لحاظ امور بهداشتی، سلامت اجتماعی را به همراه داشته و افراد با حضور مستمر و به‌دفعات زیاد، در آن احساس آرامش کنند؛ ه-زیباسازی مشروع: تشخیص زیبایی و رفتن به دنبال زیبایی ریشه در روح دارد. «شاید علت بسیار مهم برای خلق زیبایی‌هایی که خداوند در طبیعت آفریده یا در درون انسان‌ها به ودیعه نهاده است این باشد که روح در این دنیا بدون دریافت زیبایی نمی‌تواند آرام گیرد و دوام یابد» (جعفری ۱۳۷۸، ۹۸). مکان زیبا خود جاذبی است جهت جمع نمودن مشتاقان به زیبایی مطلوب به دور خود؛ و- جهان‌دیدگان و ناتوانان: شریعت اسلام احترام به هم‌نوع

جدول ۶: ویژگی‌های رفتاری در خصوص ایجاد مکان تعامل اجتماعی براساس اندیشه اسلامی.

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید اسلام	بازخورد رفتاری	نحوه پاسخگویی فضایی	رهاورد رفتاری	تأثیر در مخاطب در مکان معماری رفتارگرا	اثر رفتاری منتج شده در ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی
۱	کلینی ۱۳۸۷، ۱۵۷	خانواده برترین جایگاه مؤمنین و محمل آرامش	حضور خانواده	تدارکات فضایی برای حضور بدون مشکل روانی-احساسی خانواده‌ها	احتسابات تخصیص فضاهای خانوادگی در مکان معماری	در نظر اندیشی طراحی هر فضا به مؤلفه فضای خانوادگی	ایجاد مراتب حضور حداکثری خانواده‌ها و تقویت تعاملات اجتماعی بین خانوادگی و فراخانوادگی
۲	طباطبائی ۱۳۷۴	ملزم کردن زندگی به سادگی و پرهیز از دروغ و ظاهر فریبنده	دوری از تجملات	ساده آرای فضایی با تزیینات معماری نما و جداره ای ساده و مناسب	تزیینات معماری متناسب	نماپردازی‌ها و جداره سازی‌های ساده و با استفاده از مصالح هم خانواده و یکسان	ترغیب به حضور با توجه به سادگی و زیبایی برای تمامی افراد با سلیق گوناگون برآورده میشود
۳	صالحی ۱۳۸۷	تکریم جایگاه بانوان و دوری از گناه و شهوت رانی	رعایت محرمیت	حل مسأله حضور بانوان در تمامی فضاهای مکان معماری با توجه به نوع کاربری و فضای معماری	احتساب فضاهای خصوصی بانوان و تأمین کننده امنیت حضوری بانوان	فضاسازی‌های خاص در هر مکان معماری و محاسبات حضور برای بانوان	حضور حداکثری بانوان و تحقق اتفاقات اجتماعی بیشتر در بین آنها

ردیف	منبع	نصایح و نوع دید اسلام	بازخورد رفتاری	نحوه پاسخگویی فضایی	رهاورد رفتاری	تأثیر در مخاطب در مکان معماری رفتارگرا	اثر رفتاری منتج شده در ایجاد و تقویت تعاملات اجتماعی
۴	خراسانی ۱۳۸۵	آراستگی ظاهر و باطن مؤمنان و زندگی آنان به پاکي و پاکيزگي	بهداشت	حل مسائل طراحی فضایی برای رعایت استانداردهای بهداشتی مکان های جمعی-عمومی	عدم طراحی پرت گوشگی-طراحی تخت و بدون معزل جمع شدن زیاده	طراحی لبه جداره های تعریف شده با توجه به احتسابات تجمع زیاده ها با حضور جریان های هوایی-تمهیدات خاص رعایت حضور عناصر بهداشتی و دیگر استانداردهای بهداشتی	افزایش حضور در مکان معماری به همراه کودکان خود و دعوت از دیگران با توجه به پاکي مکان معماری
۵	جعفری ۹۸، ۱۳۷۸	تقرب به زیبایی های مطلوب اما نه به بهای اسراف	زیباسازی مشروع	رعایت قواعد زیباسازی محیطی- فضایی به فراخور حال منطقه و مراجعه کننده در حد مطلوبیت	زیباسازی جداره ها و فرم های ساختمانی و تمامی فضاهای معماری بصورتی مطلوب و قاعده‌مند	احتساب به تمهیدات زیباسازی و استفاده از خطوط و الگوها و فرم های زیبا از لحاظ بصری در برخورد با تمامی عناصر و فضاهای مکان معماری	جذابیت فضایی مکان معماری زیبا برای حضور حداکثری افراد و برقراری تعاملات اجتماعی
۶	مطهری ۱۳۷۸	احترام به بزرگان و تکریم حقوق آنان و کمک به ناتوانان و جویایی از حال آنان	توجه به جهانندید گان و ناتوانان	رعایت حداکثری اصول و استانداردهای حضور معلولین و افراد ناتوان در مکان معماری	در نظرگیری مناسبات طراحی برای افراد ناتوان به صورت محتاطانه تر در تمامی فضاها	ایجاد عناصر و مرتبط کننده های فضایی-حرکتی خاص برای حضور افراد جهانندیده و ناتوان در تمامی فضاهای مکان معماری	جمعیت خاص دارای ناتوانی حرکتی و دیگر مشکلات به همراه خانواده‌ها و دیگر افراد مرتبط با آنان می توانند از حضور در مکان معماری بهره ببرند
۷	درویشی ۱۳۸۹	توجه به قوم و فرهنگ های دیگر و تقویت اتحاد مسلمین	توجه به قومیت ها	مراتب حضور تمامی قومیت ها و فرهنگ های حاضر در منطقه مکان معماری فراهم گردد	قرارگیری فضاها و عناصر و المان های قومی و فرهنگی شناسایی شده	ایجاد فضاهای خاص و عام حضور افراد فرهنگی-قومی گوناگون	جامعه آماری حاضر در فضا با حضور تمام فرهنگها و قومها بالا رفته و تعاملات قوی بین فرهنگی-قومی محقق می شود

نتیجه گیری

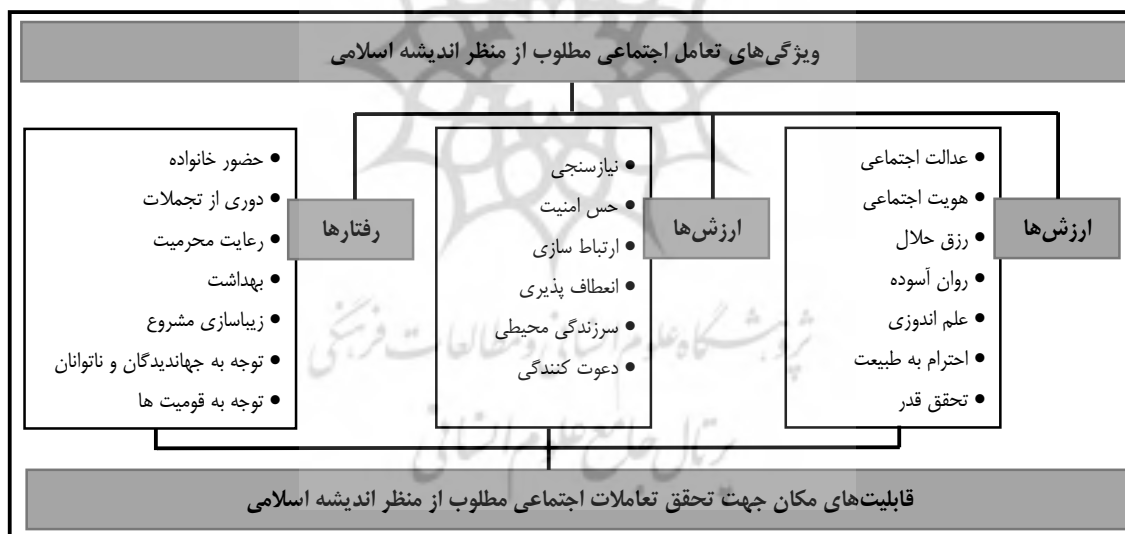
است. تعامل اجتماعی مطلوب از لحاظ این اندیشه حاصل جمع شدگی افراد اجتماع حول فضاهای شهری- جمعی و تقویت ارکان اجتماعی جامعه غرب است. می توان نتیجه گرفت که در این خصوص توجه به پوسته تعامل اجتماعی نسبت به بطن آن شده است.

این دیدگاه در اندیشه اسلامی متفاوت عرضه می شود. اسلام خانواده‌ی گسترده و هسته‌ای را اولین و مهمترین پایگاه شکل گیری تعامل اجتماعی معرفی نموده که از رابطه فرد با فرد در کوچک ترین عضو گروه جامعه (خانواده) آغاز و این روابط به صورت زنجیروار به همراه نصایح فراوان

تمامی جامعه اسلامی به منزله یک خانه می باشد. این نظریه نمایانگر دیدگاه تکامل یافته و پیشرفته‌ای در برنامه‌ریزی شهری و ارتباط عضوی عناصر تشکیل دهنده جامعه و شهر است. نگاه اسلام در خصوص فرآیند شکل گیری تعامل اجتماعی بسیار جزءنگرانه نسبت به دیگر اندیشه‌ها از جمله اندیشه غرب می باشد. با توجه به یافته‌های پژوهش این موضوع مستخرج می گردد که غرب تمرکز خود را بر تعامل اجتماعی در لایه‌ی بزرگتر جامعه یعنی فضاهای اجتماعی شهری قرار داده و برای تحقق این موضوع تلاش بسیاری در جهت کشاندن افراد و حضور آنها در فضاهای جمعی شهری نموده

همچون: پرورش فرزند صالح (خانواده)، احترام به پدر و مادر (خانواده)، تکریم بزرگترها (خانواده)، حفظ حقوق همسایگی (همسایگی و محله)، احترام به ریش‌سفیدان و محبت به دیگر مؤمنان (مرکز محله)، احترام به حق و حقوق افراد و کسب رزق حلال در کنار مؤمنان (بازار)، مشورت و شورا، انجام عمل خیر و حضور در نماز جماعت (مسجد جامع)، ولایت‌مدار بودن و پیروی از امام زمان و نایب آن (حکومت اسلامی) و در پایان تشکیل امت اسلامی که از جمع کثیر مؤمنان تشکیل گردیده و در بطن واحد است، ادامه دارد. تمامی این نگره‌ها نیز به صورتی کاملاً جزء‌نگرانه با توجه به ابعاد اندیشه اسلامی در سه سطح ارزش‌شناسی، اصول‌شناسی و رفتار مینا بودن، مورد سنجش قرار می‌گیرد. این ویژگی‌ها نیز از همان جزئی‌ترین پایگاه (خانواده) همچون توجه به مرکزگرایی فضای اصلی اتفاقات خانه، قرار دادن فضاهای شاه‌نشین گونه برای حضور بزرگترها، شاهره قرار گرفتن فضای اصلی توسط دیگر فضاهای

نیمه‌خصوصی، توجه به مسئله میهمان و تکریم آن و دیگر اصول معماری مکان تعامل اجتماعی که در نگاه وسیع‌تر تا فضاهای اصلی تعامل‌پذیر شهر و جامعه اسلامی با توجه به ویژگی‌های ارزش‌ها، اصول و رفتارها نمایان است، آغاز و ادامه می‌یابد. سه ویژگی اصلی مذکور، فرآیند تعامل‌پذیری بالای مکان تعامل اجتماعی اسلامی را محقق می‌گردانند. این ویژگی‌ها طی مراتبی زنجیروار و مکمل‌گونه، فرآیند تعامل‌پذیری و تعامل‌کنندگی جامعه اسلامی را طی روندهای مطرح‌شده در پژوهش تحقق و تحکیم می‌بخشند (نمودار ۴). شناسایی موهبتی که حاوی ارزش شناخته‌شده و برای فرد و افراد مهم جلوه نماید، سبب می‌گردد با تعمق و اصول‌شناسی موضوع را اثبات نمایند که در انتها نتیجه‌ای عملی و رفتارمحورانه که تأثیرات این موضوع به‌شدت در معماری مکان تعاملات اجتماعی به‌صورت عملی دیده خواهد شد نسبت به تعاملات اجتماعی در حوزه معماری و شهرسازی به همراه خواهد بود.

نمودار ۴: مبانی فکری مکان تعاملات اجتماعی از منظر اندیشه اسلامی

پی‌نوشت‌ها

1. Social Interaction 2. Mohammed Arkoun

۳. وَبِالنَّوَاصِعَاتِ مَتَّعْتُمَا لِنِعْمَةٍ؛ با فروتنی و خوش‌رویی، نعمت‌ها کامل می‌شود و کسی که متواضع باشد، دوستانش فراوان خواهند بود (نهج‌البلاغه ۱۳۷۹، حکمت ۲۲۴).
۴. فَأَعْفُوا الْأَلْحَبِيثَ تَأْتِيَعْفَرُ اللَّهُ لَكُمْ؛ دیگران را عفو کنید، آیا دوست ندارید خدا شما را عفو کند (نور الثقلین ۱۳۸۳، حکمت ۵۸۳).
۵. وَالصَّبْرُ أَهْلًا لَوَرَعُوا الصَّدَقَ؛ با پاکان و راستگویان همنشین باش و با آنها معاشرت و دوستی کن (نهج‌البلاغه ۱۳۷۹، خطبه ۱۷۲).
۶. تَمَرَةُ التَّغْرِ يَطِيبُ النَّدَامَةَ وَ تَمَرَةُ الْحَزْمِ السَّلَامَةُ. نتیجه تفریط، پشیمانی و ثمره دوران‌دیشی، سلامت و رستگاری است (نهج‌البلاغه ۱۳۷۹، حکمت ۱۷۲).
۷. «به پدر و مادر، خویشاوندان و یتیمان، افراد نیازمند و همسایگان آشنا و بیگانه، همراهاتان و درراه ماندگان نیکی کنید و آنچه در دست‌های راست خود دارید ببخشید» (نساء: ۳۶).
۸. «همگی به ریسمان الهی چنگ زبید و از اختلاف و تفرقه پرهیز کنید و وحدت اجتماعی داشته باشید» (آل‌عمران: ۱۰۳).
۹. کتاب مفاتیح الحیات آیت‌الله جوادی آملی، بخش دوم، فصل تعامل مردم با نظام اسلامی، موضوع نظام اجتماعی از منظر اسلام (جوادی آملی ۱۳۹۱).
۱۰. و من آیاته ان خلق لكم من انفسكم ازواجًا لتسكنوا إليها وجعل بينكم مودةً ورحمةً ان في ذلك لآياتٍ لقوم يتفكرون (روم: ۲۱). پروردگار برای بشر از جنس خودش جفتی قرارداد تا مسئله توالد و تناسل صورت بگیرد و آنها را به گونه‌ای آفرید که هر یک به تنهایی ناقص و محتاج به دیگری باشد، همین رحمت و محبت موجب می‌شود که زن و مرد هر دو به واسطه ضعف و کوچکی و عجز فرزندانشان آنها را حمایت کرده و در حفظ و تربیت آنها بکوشند، نظیر همین مودت و رحمت در اجتماع بزرگ شهری و در میان افراد جامعه مشاهده می‌شود که در اثر آن افراد جامعه در حفظ و حراست از یکدیگر کوشا و آن را وظیفه خود دانند (طباطبائی ۱۳۷۴).
۱۱. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (تحریم: ۶). خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها است نگه دارید آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سخت‌گیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌کنند و آنچه را فرمان داده‌اند (به‌طور کامل) اجرا می‌نمایند، خانواده همانا محمل شما به عروج الهی است (مکارم شیرازی ۱۳۸۰).
۱۲. بر اساس قوانین و اصول اسلامی مستخرج شده از قرآن و روایات اسلامی و با توجه به اصول معرفی شده در کتاب المقدمه ابن‌خلدون.
۱۳. مَن حَسَنَ بَرَّهُ بِأَهْلِهِ زَادَ اللَّهُ فِي عُمُرِهِ.

فهرست منابع

قرآن کریم.

- اسفندیاری، محمد. ۱۳۷۵. عرفان، عدالت و آزادی. *خردادنامه* همشهری ش. ۱۶.
- ابن‌خلدون، عبدالرحمن بن محمد. ۱۳۷۵. *فلسفه تاریخ*. ترجمه مجید مسعودی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- البخاری، محمدبن اسماعیل. ۱۹۶۰. *کنزالاعمال*. جلد شانزدهم. مصر: انتشارات تاریخ کبیر.
- بمانیان، محمدرضا. ۱۳۹۱. بررسی اصول زیبایی‌شناسی در معماری خانه‌های سنتی ایرانی نمونه موردی: خانه‌های تاریخی شهر قزوین. اولین همایش ملی اندیشه‌ها و فناوری‌های نو در معماری.
- بمانیان، محمدرضا و هانیه اخوت و فرینا الماسی. ۱۳۸۹. *معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی*. تهران: طحان.
- بهزادفر، مصطفی و ارسلان طهماسی. ۱۳۹۲. شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تعاملات اجتماعی. *باغ نظر* ۱۰(۲۵): ۱۷-۲۸.
- بیانکا، استفانو. ۱۹۸۱. *باززننده سازی یک کلاشهر تاریخی*. ترجمه سعیده محتشم. تهران: انتشارات موسسه علمی فرهنگی فضا.
- بروجردی، سیدحسین. ۱۳۶۶. *توضیح المسائل*. ترجمه سید محمد جواد موسوی. تهران: انتشارات کتابچی.
- پورجعفر، محمدرضا و هادی محمودی نژاد. ۱۳۸۸. *طراحی شهری و سرمایه‌های اجتماعی*. تهران: طحان.
- تسخیری، محمدعلی. ۱۳۸۴. *درباره وحدت و تقریب مذاهب اسلامی*. ترجمه محمد مقدس. تهران: انتشارات مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد. ۱۳۸۳. *غرر الحکم و درر الکلم*. ترجمه مهدی رجایی. قم: انتشارات دارالکتاب اسلامی.
- حمزه نژاد، مهدی و زهرا صدریان. ۱۳۹۳. اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر. *پژوهش‌های معماری اسلامی* (۴).

- حویزی، عبد علی بم جمعه. ۱۳۸۳. *نورالتقلین*. ترجمه سیدهاشم رسولی محلاتی. قم: انتشارات دارالتفسیر.
- جعفری، محمدتقی. ۱۳۷۸. *زیبایی هنر از دیدگاه اسلام*. تهران: پیام نو.
- جمات مزده، محمد. ۱۳۶۹. *سنگ تیغار*. تهران: انتشارات ایلاف.
- جوادی آملی، عبدالله. ۱۳۹۱. *مفاتیح الحیات*. ترجمه محمدحسین فلاح زاده، بدالله مقدسی، سید کمال‌الدین عمادی و جعفر آریانی. قم: انتشارات اسراء.
- خراسانی، محمدجواد. ۱۳۸۵. *تالخیص النحو*. تهران: نشر اهل بیت (ص).
- دانشگر مقدم، گلرخ، سید حسین بحرینی و علیرضا عینی فر. ۱۳۹۰. تحلیل اجتماع‌پذیری محیط کالبدی متأثر از ادراک طبیعت در محیط انسان ساخت. نشریه *هنرهای زیبا* ۳(۴۵): ۲۵-۳۶.
- دولتی، غزاله و هاله حسینی اکبر نژاد، ۱۳۸۸. *بررسی مبانی فلسفی، اخلاقی، کلامی و آثار علمی فمینیسم*. تهران: معارف.
- درویشی، فرهاد. ۱۳۸۹. قومیت‌ها و همبستگی ملی در جمهوری اسلامی ایران. *مجله مطالعات انقلاب اسلامی* ش. ۲۰.
- روح‌افزا، فرشته. ۱۳۹۲. مقایسه خانواده در اسلام و غرب. سومین نشست اندیشه‌های راهبردی زن و خانواده.
- صالحی، سید رضا. ۱۳۸۷. *مدیریت و سرمایه اجتماعی*. تهران: گروه پژوهشی مطالعات بین‌الملل.
- طبرسی، شیخ حسن. ۱۳۷۰. *مکارم الاخلاق*. قم: نشریف رضی.
- طباطبائی، سیدجواد. ۱۳۷۴. *تعالیم اسلام*. قم: انتشارات تابان.
- _____. ۱۳۷۴. *تفسیر المیزان*. قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عبدالستار عثمان، محمد. ۱۳۷۶. *مدینه اسلامی*. ترجمه علی چراغی. تهران: امیرکبیر.
- علیخانی، ساناز. ۱۳۹۲. بررسی راهکارهای معماری پایدار. کنفرانس ملی شهرسازی، مدیریت شهری و توسعه پایدار. تهران: موسسه ایرانیان، انجمن معماری ایران.
- سلطانزاده، حسین. ۱۳۸۳. *تاریخ مختصر شهر و شهرنشینی در ایران*. تهران: انتشارات چهارطاق.
- سیدرضی، ابوالحسن بن الحسین. ۱۳۷۸. *نهج البلاغه*. ترجمه محمدتقی جعفری. تهران: انتشارات نور.
- شریعتی، علی. ۱۳۸۲. *بازگشت*. تهران: انتشارات قلم.
- شرف‌الدین خراسانی، محمد. ۱۳۷۸. *اسلام: پژوهشی تاریخی و فرهنگی*. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- فاضلی، نعمت‌الله. ۱۳۸۷. *فرهنگ و شهر*. تهران: انتشارات تیسرا.
- قمی، علی بن ابراهیم. ۱۳۶۳. *تفسیر القمی*. ترجمه طیب موسوی جزایری. قم: انتشارات دارالکتاب.
- کلینی، محمدبن یعقوب. ۱۳۸۷. *اصول کافی*. ترجمه سید جواد مصطفوی. تهران: انتشارات علمی و اسلامی.
- محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، ابوجعفر. ۱۳۷۶. *من لا یحضره الفقیه*. جلد چهارم. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- مرتضی، هشام. ۱۳۸۹. *معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی*. ترجمه محمدرضا بمانیان، هانیه اخوت و نینا الماسی فر. تهران: هله و طحان.
- مشکینی، علی. ۱۳۶۶. *المواعظ العادیه*. ترجمه محمدبن حسن حسینی عاملی. قم: انتشارات طلیعه نور.
- مجلسی، محمدتقی. ۱۳۷۶. *بحارالانوار*. ترجمه محمدتقی آقا نجفی اصفهانی. قم: انتشارات علوم فقهی.
- مطهری، مرتضی. ۱۳۷۲. *جامعه و تاریخ*. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۵. *آشنایی با قرآن*. جلد ۳. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۸. *آشنایی با قرآن*. جلد ۸. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۴. *آشنایی با قرآن*. جلد ۵. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۷۴. *مجموعه آثار*. تهران: انتشارات صدرا.
- _____. ۱۳۵۷. *فلسفه تاریخ*. تهران: انتشارات نی.
- مطلبی، قاسم. ۱۳۸۵. رویکردی انسانی به شکل‌دهی فضاها شهری. نشریه *هنرهای زیبا* ش. ۲۷: ۶۷-۵۶.

- مصباح یزدی، محمدتقی. ۱۳۹۱. *جامعه و تاریخ از نگاه قرآن*. قم: انتشارات مؤسسه پژوهشی امام خمینی (قدس سره).
- _____. ۱۳۶۶. *آموزش فلسفه*. تهران: انتشارات چاپ و نشر بین‌الملل.
- میرزایی، علی‌اکبر. ۱۳۸۶. *نهج الفصاحه (کلمات قصار رسول اکرم)*. قم: چاف.
- مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۹۰. *مفاهیم تحریف‌شده*. مهدی دربانی. قم: نی.
- _____. ۱۳۸۰. *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ناری قمی، مسعود و محمدجواد عباس‌زاده. ۱۳۹۳. *میهمان در خانه*. یک بررسی تطبیقی میان ایران و غرب در آستانه دوران مدرن. *پژوهش‌های معماری اسلامی* ۱(۳): ۹۳-۱۰۹.
- نقره‌کار، عبدالحمید، مهدی حمزه‌نژاد و صدیقه معین‌مهر. ۱۳۹۲. *راهبردهای تقویت تعاملات انسانی در طراحی محیط زندگی از منظر اسلامی*. *فصلنامه مطالعات شهری* ش. ۷: ۳۱-۴۷.
- نقره‌کار، عبدالحمید، محمدمنان رئیسی. ۱۳۹۳. *ارزیابی هندسه فضایی مساجد معاصر تهران با استفاده از تحلیل مضمونی متون دینی*. *پژوهش‌های معماری اسلامی* ۱(۴): ۳۸-۴۵.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۷. *تحلیل و طراحی فضای شهری*. تهران: انتشارات علمی جهاد دانشگاهی.
- نصر، سیدحسین. ۱۳۹۱. *نیاز به علم مقدس*. ترجمه حسن میاننداری. تهران: انتشارات موسسه فرهنگی طه.
- نهج البلاغه. ۱۳۷۹. *گردآوری سید رضی ترجمه و حواشی محمد دشتی*. قم: انتشارات ظهور.
- هاشم‌پور، پریسا و محمدعلی کی‌نژاد. ۱۳۹۱. *ارتقاء کیفی خانه با عنصر خیرخواهی*. *مسکن و محیط روستا* ۳۱(۱۴۰): ۲۸-۱۳.
- هیل، درک و گرابر اولگ. ۱۳۷۵. *معماری و تزئینات اسلامی*. ترجمه مهرداد وحدتی دانشمند. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

The Foundations of the Formation of Social Interaction Places Based on Islamic Thought

Ahad Nejad Ebrahimi^{1*}, Minou Gharabaglou², Amir Hossein Farshchian³

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

2. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

3. Ph.D. Candidate in Islamic Architecture, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

In its conceptual meaning, Social Interaction, as a means of connecting individuals in a society, is defined differently in the realm of Sociology. In this respect, the effective status of social interactions in the formation of proper social relations is shown in Architecture. The benefits of this status include cooperation to achieve active-public profit and its results, the development of participation, trust and cohesion in the society, and the improvement of relations between people and groups. Social interaction in western notion is bound to public places in the society, the reason why public places such as streets, recreation centers, and other urban architectures are paid a lot of attention. The definition of social interaction in western architecture is in line with an urban public place which has resulted in different attitudes in the formation and architecture of such places, compared to Islamic thought.

The principles of designing social interaction places in architecture apply to issues like the formation of the place, the values which complement the lives of people in Islamic cities and the special functional-behavioral codes that assess the degree of success in consensus around Islamic thought. The understanding of values and concepts derived from Islamic thought in order to achieve a basic understanding which, in the end, leads to action is among the principles of social interaction place in Islamic thought. First the values are introduced to and ac-

cepted by the society. Then, these values are assessed on the basis of religious codes that are spread in communities, and, finally, converted into behaviour on the part of the people. Western thought focuses on social interaction in a larger layer of the society that is social spaces and, to achieve this, tries to attract people to such spaces. A proper social interaction in this doctrine is the result of the congregation of people in public urban spaces.

Islam introduces the family as the first and most important basis for the formation of social interaction, where this interaction starts from individual members of the family and gradually spreads towards the society. Notions such as Axiology, Ethology, family events, special spaces for the elderly, the adjacency of the main space with semi-private spaces, guest issues, and other principles of social interaction spaces are evident in Islamic society. In a hierarchically complementing fashion, these principles stabilize the process of interaction in Islamic society through special social procedures. The architectural place of a Muslim architect attempts to reach Islamic values in social interactions and solid relationships of the people in the society. Islamic city shelters its members by a constructive and pleasant concept called social interactions.

Keywords: Islamic Thought, Social Interaction, Places of Social Interaction, Social Interaction Features.

* Corresponding Author. E-mail: mmesine@yahoo.com